

KYD 336.64

STRUKTURA E NDËRMARRJEVE TË REJA TË THEMELUARA NË 3 VJETËT E FUNDIT NË KOMUNËN E PEJËS DHE NDIKIMI I TYRE NË EKONOMI

*Sokol Domniku
sokol.domniku@uni-pr.edu
Mirjeta Domniku
mirjetadomniku@gmail.com*

Abstrakt

Një nga segmentet kryesore që e karakterizojnë Komunën e Pejës, është numri i lartë i firmave të biznesit që veprojnë në të. Tradita nga njëra anë, mirëpo në anën tjetër edhe nevojat dhe iniciativat e ndërmarrësve të rinj për të krijuar biznese të reja ose për ti zgjeruar aktivitetet e tyre afariste, ndikon që Komuna e Pejës dita ditës të e rrisë numrin dhe llojshmërinë e aktiviteteve të biznesit. Punimi do të përshkruajë aspektet teorike të natyrës dhe karakteristikave kryesore të biznesit, duke marrë shembuj konkret për bizneset ekzistuese që operojnë në tregun e Komunës së Pejës. Poashtu përmbajtja e punimit do të ofrojë të dhëna të sakta statistikore, që tregojnë për numrin e saktë të bizneseve të regjistruara gjatë tri viteve të fundit, si dhe identifikimin e strukturës së firmave që i takojnë sektorëve përkatës ekonomik. Konkluzionet që burojnë nga aktualiteti i temës, si dhe rekomandimet që mund të kenë ndikim pozitiv dhe efektiv në aktualen, do të rrumbullakosin qëllimin e këtij punimi.

Fjalët kyçe: Zhvillimi lokal, Biznesi, Sektori tregtar, Komuna e Pejës

JEL Kualifikimi: M13; H70;

Hyrje

Qëndrueshmëria ekonomike e një vendi mbështetet në nivelin e zhvillimit të bizneseve dhe ndikimin tyre të përgjithshëm në faktorët mikro dhe makroekonomik. Ndikimi i bizneseve në shoqërinë e një vendi është shumë i lartë sidomos kur i mendojmë faktorët mikro dhe makro. Për ta vërtetuar këtë pohim është e nevojshme të përmenden disa fakte:

Nga aspekti mikroekonomik, bizneset ndikojnë që të rritet shkalla e investimeve që manifestohet me rritjen e cilësisë së shërbimeve dhe

=====

përmirësimin e infrastrukturës, pastaj rritjen e shkallës së inovacioneve sidomos atyre teknologjike, zgjerimin e ofertës së tregut, etj.

Për nga aspekti makroekonomik, bizneset luajnë rol kyç, në radhë të parë në rritjen e numrit të të punësuarve, që nënkupton zbutjen e papunësisë, rritjen e masës monetare të tregut dhe në veçanti përmirësimin e bilancit tregtar në nivel kombëtar.

Secili treg i caktuar, e në veçanti tregjet lokale, identifikohen në bazë të traditës biznesore, mirëpo edhe në bazë të mundësive që i ofron tregu, p.sh. tregu lokal i Komunës së Pejës ofron mundësi komunitetit të biznesit dhe ndërmarrësve të rinj, që përpos mundësisë që të hapin biznese në sektorin tregtar ose shërbyes, të shfrytëzohen mundësitë dhe të hapen edhe biznese të llojit që mund të zhvillojnë afarizëm turistik, duke u mbështetur në përparësitë absolute që i posedon Komuna e Pejës.

Vështirësitë dhe problemet e ndryshme që i ka shkaktuar mjedisi i biznesit në Republikën e Kosovës, ku në bazë të dhënave të shumta statistikore vërehet se në vitet e fundit nuk ka pasur ndonjë rritje reale cilësore ekonomike, pastaj norma e inflacionit ka shënuar rritje të moderuar, numri i të papunëve është rritur, etj., ku të gjitha këto ndikojnë që bizneseve tu krijohen vështirësi në aspektin e funksionimit efektiv, e që manifestohet në shumë mënyra të ndryshme, mirëpo një ndër më të rëndësishmet që vlen të përmendet është rënia e sasisë së shitjes së produkteve ose të shërbimeve (rënia e kërkesës). Kriza globale financiare e vitit 2007, ishte goditja më e rëndë për të gjitha institucionet dhe organizatat e vendeve të të gjithë botës, duke e përfshirë këtu edhe Republikën e Kosovës.

Pavarësisht këtyre vështirësive dhe problemeve të natyrës politike dhe veçanërisht asaj ekonomike, në tregun e Komunës së Pejës në 3 vitet e fundit, një numër i konsiderueshëm i bizneseve janë regjistruar duke ndikuar që në një mënyrë të rrisin shkallën e zhvillimit lokal nëpërmes aktiviteteve të tyre afariste.

Komuna e Pejës shquhet për dominimin e sektorit tregtar, ku edhe në bazë të të dhënave që do të ofrohen në vijim të huazuara nga organet përgjegjëse dhe kompetente komunale, do të vërehet se tradita ende vazhdon dhe se rolin kryesor në cilësinë e bartësit të sektorëve afariste ende e ka sektori tregtar. Rëndësia e këtij sektori në Komunën e Pejës është shumë e madhe, pasi që në këtë sektorë, ndërmarrësit janë të familjarizuar dhe kanë afinitet më të lartë për të zhvilluar aktivitetet e tyre në funksionet e ndryshme afariste.

Natyra dhe karakteristikat kryesore të bizneseve në Komunën e Pejës

=====

Natyra e biznesit është që të ofrojë produkte ose shërbime për konsumatorët e mundshëm të një tregu të caktuar, ky nga ky aktivitetet të arrijë të realizojë të hyra të shprehura në para¹⁵⁶. Kur ne si konsumatorë vendosim të blejmë një produkt ose shërbim, përfitimi ynë nga realizimi i këtij aktiviteti është dobia dhe kënaqësia nga produkti ose shërbimi i blerë, p.sh. nëse blejmë një policë të sigurimit për veturën tonë, dobia do të jetë që do të sigurojmë mbulimin e shpenzimeve që shfaqen si rezultat i ndonjë fatkeqësie të mundshme që mund të na shfaqet në komunikacion, ose nëse vendosim të blejmë ushqim në njërin nga restaurantet e qytetit të Pejës, p.sh. në Restaurant “Tirona”, atëherë këtë do ta bëjmë si rezultat i nevojës për ta plotësuar urinë tonë.

Nga pikëpamja e konsumatorit, shfrytëzimi i produktit dhe i shërbimit dallon, por njëkohësisht edhe nga pikëpamja e mënyrës së prodhimit ose të ofrimit të tyre. Një produkt është një e mirë e prekshme ose e trupëzuar p.sh. një veturë, një xhakete, një libër ose një hamburgerë, përderisa shërbimi konsiderohet si një e mirë e paprekshme, p.sh. vizitat dhe kontrollimet mjekësore, policat e sigurimit, Interneti, shërbimet e kontabilitetit, etj. Nga ky aspekt është shumë e rëndësishme të citohet se të gjitha bizneset që ushtrojnë aktivitetin e tyre në një treg të caktuar, bëjnë shitjen e produkteve ose të shërbimeve të caktuara. Pasi që të gjitha bizneset e bëjnë ofrimin e produkteve dhe të shërbimeve, është shumë më rëndësi të sqarohet arsyeja se ku qëndron leverdia për ta bërë një gjë të tillë.

Qëllimi i secilit biznes, pavarësisht veprimtarisë, tipit, apo formës ligjore që i takon, është që nga shitja e produkteve ose shërbimeve të realizojë fitim¹⁵⁷. Fitimi realizohet kur arrihet diferenca pozitive në mes kostos së mallit të shitur dhe të hyrave të realizuara. Nga kjo nënkuptojmë se çdo biznesi i nevojitet që ti ketë të ardhurat më të larta sesa shpenzimet e mallit të shitur, p.sh. një Lap Top është blerë në vlerë prej 500€ dhe është shitur në vlerë prej 700€, në këtë rast fitimi do të jetë 200€. Në mënyrë që bizneset të arrijnë profitin e dëshiruar, kërkohet që organizata drejtuesit e saj të kenë aftësi organizative, aftësi të hartimit të planeve operuese afatshkurtra dhe afatgjata, të kenë aftësi të kontrollojnë dhe udhëheqin aktivitetet e ndërmarrjes, etj.

Secili biznes është i interesuar që të përfitojë sa më shumë konsumatorë dhe të i shes produktet ose shërbimet me çmim sa më të lartë, në mënyrë shitjet të rriten në shkallë sa më të lartë.

Drejtuesit e secilit biznes në mënyrë që të arrijnë këtë objektiv, duhet që aktivitetin e tyre të biznesit të e realizojnë në mbështetje të parimeve të poshtëshënuar:

¹⁵⁶ Domniku Sokol (2011): “Bazat e Biznesit”, page 6

¹⁵⁷ Ferrell O. C., Hirt G., Ferrell L (2008). “*Business Changing the World*”, page. 74

=====

- secili biznes duhet të ofrojë produkte ose shërbime cilësore.
- secili biznes duhet të ofrojë produkte ose shërbime me çmime të volitshme dhe racionale në përputhje me çmimet mesatare të tregut.
- secili biznes duhet të ofrojë produkte ose shërbime në përputhje me kërkesat dhe nevojat e konsumatorëve të tyre, etj.

Disa nga sektorët kryesorë të biznesit

Pavarësisht që të gjitha quhen firma të biznesit, ato dallojnë për nga sektori ekonomik që i takojnë dhe për nga lloji dhe veprimtaria e tyre ekonomike. Sikurse në të gjitha tregjet e ndryshme botërore statistikave e përbërjes së totalit të bizneseve që ekzistojnë në një treg janë ndër më të ndryshmet, por ne në vijim do të prezantojmë disa nga sektorët më të rëndësishëm që funksionojnë jo vetëm në tregun lokal të Komunës së Pejës, mirëpo edhe në tregun kombëtar të Kosovës.

Disa ndër sektorët më të rëndësishëm:

- a) *Spektori tregtar* përfshinë të gjitha ato biznese që merren me shitblerjen e produkteve ose shërbimeve të gatshme, p.sh. këpucë, enterier, teknologji, etj.
- b) *Spektori tregtar-shërbyes* përfshinë të gjitha ato biznese që merren me shitblerjen e produkteve dhe të shërbimeve mirëpo këtu hyjnë edhe bizneset që ofrojnë vetëm shërbime, p.sh. riparime, konsultime, Internet, hoteleri, etj.
- c) *Spektori prodhues* përfshinë llojin e të gjitha ndërmarrjeve që merren me prodhimin e produkteve ose të shërbime që kryesisht janë të destinuara për firmat e biznesit të tipit komercial, p.sh. në Komunën e Pejës i kemi të tilla Industrinë e qumështit “VITA”, industrinë e birrës “BIRRA PEJA”, industrinë e ujit “Ujë RUGOVE”, etj.

Në kuadër të kësaj ndarjeje është shumë e rëndësishme që të potencohet edhe diferenca në mes bizneseve që zhvillojnë aktivitet komercial dhe atyre që zhvillojnë aktivitet industrial. Bizneset ndahen ose klasifikohen në dy kategori kryesore, të cilat janë¹⁵⁸:

- biznesi industrial.
- biznesi komercial

Biznesi industrial merret me prodhimin e të mirave që shfrytëzohen nga kompanitë e tjera për prodhimin ose shitjen e produkteve/shërbimeve të caktuara. Shembuj të këtyre kompanive janë ndërmarrjet ndërtimore të cilat ndërtojnë objekte të ndryshme tregtare dhe në të cilat hapen qendra të

¹⁵⁸ Burrow, Kleindl, Everard (2006): “*Business Principles and Management*”, page 54

=====

ndryshme biznesi me veprimtari të llojllojshme që i kemi disa nga të tillat në Komunën e Pejës e në veçanti në qytetin e Pejës.

Poashtu fermerët konsiderohen si prodhues industrial sepse rrisin dhe zhvillojnë bagëti dhe se nga këto të mirat që prodhojnë bagëtitë, prodhohen produkte të ndryshme me ç'rast ne ushqehemi me këto të mira, p.sh. produktet e qumështit (p.sh. Industria e qumështit VITA), vezët, mishra (p.sh. Industria e mishit "ABI" në Prizren), etj. Industria e automobilave është një shembull i mirë i biznesit industrial pasi në të kryhet procesi i dizajnit, montimit dhe finalizimit të veturave, etj. *Biznesi komercial* merret me shitjen e produkteve ose të shërbimeve të caktuara, p.sh. shitjen e prodhimeve të mishit që prodhohen në një industri të caktuar, shitjen e shërbimeve të caktuara në një qendër të ndërtuar tregtare, etj. Kryesisht aktivitetet e biznesit komercial mbështeten në funksionin e shitjes dhe atë të financave.

Prezantimi i të dhënave statistikore në lidhje me numrin e saktë të regjistrimit të bizneseve në Komunën e Pejës në 3 vitet e fundit si dhe klasifikimi i tyre për nga lloji dhe veprimtaria ekonomike.

Në Komunën e Pejës gjatë 3 viteve, respektivisht vitit 2008, 2009 dhe 2010, kanë aplikuar një numër i konsiderueshëm i bizneseve të reja. Sipas të dhënave zyrtare të Drejtoratit për Zhvillim Ekonomik pranë Kuvendit Komunal të Pejës numri i saktë i bizneseve të regjistruara kap shifrën 913 firma biznesi të reja¹⁵⁹. Në vijim do i paraqesim disa të dhëna të përafërta statistikore rreth sektorëve kryesorë që e përbëjnë strukturën e ndërmarrjeve të reja të krijuara përgjatë 3 viteve. Në vitin 2008 janë lëshuar gjithsejtë 290 leje pune për firmat e reja të biznesit me ç'rast struktura e ndërmarrjeve për këtë vit është si vijon:

- Rreth 57% janë ndërmarrje tregtare
- Rreth 17% janë ndërmarrje tregtare-shërbyese
- Rreth 26% janë ndërmarrje prodhuese

¹⁵⁹ Drejtorati për Zhvillim Ekonomik, Kuvendi Komunal – Pejë: "Regjistri i lejeve të punës të lëshuara për vitet 2008, 2009 dhe 2010".

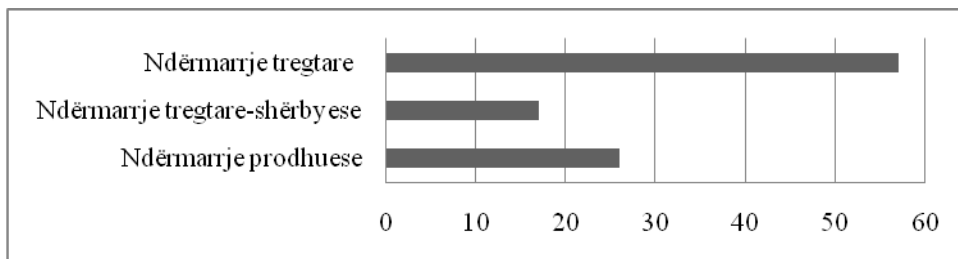

Figura 1. Struktura e bizneseve të regjistruara në Komunën e Pejës për vitin 2008

Në vitin 2009 janë lëshuar gjithsejtë 424 leje pune për firmat e reja të biznesit me ç'rast struktura e ndërmarrjeve për këtë vit është si vijon¹⁶⁰:

- Rreth 65% janë ndërmarrje tregtare
- Rreth 25% janë ndërmarrje tregtare-shërbyese
- Rreth 10% janë ndërmarrje prodhuese

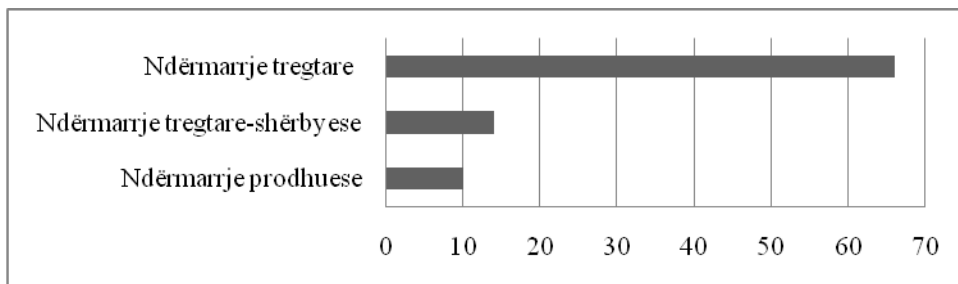
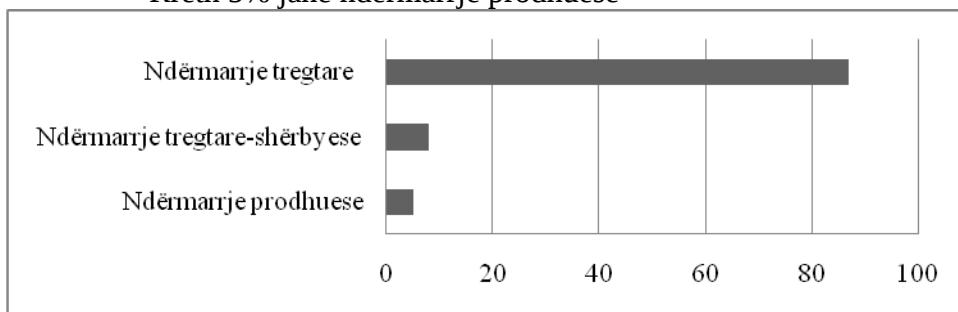

Figura 2. Struktura e bizneseve të regjistruara në Komunën e Pejës për vitin 2009

Përderisa në vitin 2010 lëshuar gjithsejtë 192 leje pune për firmat e reja të biznesit me ç'rast struktura e ndërmarrjeve për këtë vit është si vijon¹⁶¹:

- Rreth 85% janë ndërmarrje tregtare
- Rreth 10% janë ndërmarrje tregtare-shërbyese
- Rreth 5% janë ndërmarrje prodhuese

¹⁶⁰ Po aty

¹⁶¹ Po aty

=====

Figura 3. Struktura e bizneseve të regjistruara në Komunën e Pejës për vitin 2009

Në bazë të të dhënave të prezantuara mund të vërejmë një kuantitet të ndryshueshëm sa i përket viteve në të cilat janë regjistruar bizneset, mirëpo edhe një ndryshim sa i përket strukturës së ndërmarrjeve që i takojnë sektorëve të caktuar. Vërehet shumë mirë se sektori tregtar vazhdon të dominojë sa i përket strukturës së bizneseve edhe përgjatë tri viteve të krahasuara, sidomos në 2 vitet e fundit (2009/2010) ku numri i biznese të regjistruara në këtë sektorë është dukshëm i lartë.

Diskutime dhe analizë

Rëndësia e bizneseve të reja të regjistruara në Komunën e Pejës luan një rol shumë të rëndësishëm në stabilitetin dhe zhvillimin lokal të kësaj komune. Numri i bizneseve të regjistruara që kap shifrën prej 912 sosh, dëshmon që në Komunën e Pejës sektori privat po tregon një iniciativë në aspektin e dominimit për kontributin në përmirësimin e kushteve të jetesës dhe të zhvillimit lokal në përgjithësi.

Në radhë të parë secili biznes i caktuar ka për detyrë që të dëshmohet në ofrimin produkteve ose shërbimeve sa më cilësore për konsumatorët e tij dhe për këtë nuk është një punë e lehtë për asnjërin ndërmarrës. Që një biznes të dëshmohet, ai duhet të sigurojë investime të qëndrueshme kapitale dhe operative, në mënyrë që kapacitetet e saj prodhuese të kanë vlerën dhe standardet bashkëkohore që i përputhen standardeve dhe vlerave ndërkombëtare. Për këtë kërkohen mjete të konsiderueshme financiare në mënyrë që investimet, sidomos investimet në mjete reale të jenë efektive, në kuptimin e posedimit të mjeteve mirëpo në anë tjetër edhe në kuptimin efektivitetit të tyre për të kontribuar në kthimin e investimeve të realizuara. Investimet luajnë rolin kryesor që një biznes i caktuar të arrijë suksesin e dëshiruar, mirëpo me investime, sidomos investimet në mjetet reale, hapësira, etj., i mundësojnë komunitetit shoqëror të një Komune, që ti shfrytëzojë dhe ti përjetojë në mënyrë të kënaqshme të gjitha ofertat që ofrohen nga komuniteti i biznesit, përfshirë mënyrën e shpërndarjes së produkteve, cilësinë e infrastrukturës së tyre, etj.

Punësimi në këto biznese e veçon rëndësinë e regjistrimit dhe zhvillimit të bizneseve në këtë Komunë. Sa më i lartë të jetë numri i firmave të biznesit, aq më i lartë do të jetë edhe numri i të punësuarve në këto firma, të cilave ju shfaqen nevoja të ndryshme për punonjës të profileve të ndryshëm duke filluar nga punonjësit e shërbimit si dhe ata të dijes.

Rritja e ofertës në treg i jap edhe një veçori dhe rëndësi të radhës, pasi që sa më shumë të ketë bizneseve të veprimtarive dhe sektorëve të ndryshëm, aq më e gjerë do të jetë oferta e tregut që automatikisht

=====

nënkupton një zhvillim për këtë lokalitet, pasi që nga ky këndvështrim ruhet dhe mbrohet interesi i qytetarëve të kësaj Komune.

Zhvillimi i bizneseve rëndësi për zhvillimin lokal mund të interpretohet edhe në mënyra dhe forma të ndryshme direkte dhe indirekte, duke filluar nga rritja e të hyrave komunale, rritja e produktivitetit të institucioneve qeverisëse lokale që nënkupton edhe rritjen e punësimit në sektorin publik si rezultat i rritjes së produktivitetit të punës. Nga zhvillimi i bizneseve kanë interes edhe qytetarët në mënyrë të drejtpërdrejtë e sidomos ata që mund të kenë interes bashkëpunimi me këto biznese, si p.sh. të ofrojnë lëndë të parë, shërbime, etj.

Përfundime dhe rekomandime

Sipas përmbajtjes teorike dhe të dhënave empirike të grumbulluara nga qarqet zyrtare ,diskutimit dhe analizës së shkurtër, mund të vijmë deri tek disa përfundime dhe rekomandime:

- Rëndësia e zhvillimit të bizneseve për një ambient lokal ka një rol shumë të rëndësishëm pasi që me zhvillimin e tyre zhvillohen shumë segmente të rëndësishme të cituara më lartë.
- Përkrahja e bizneseve nga ana e qeverisë komunale mirëpo edhe asaj qendrore duhet të jetë shumë konstruktive pasi që firmat e biznesit janë gjeneratori kryesor i zhvillimit ekonomik të një vendi e në veçanti rritjes së punësimit.
- Zhvillimi i biznese ndihmon kategoritë të ndryshme të qytetarëve, duke filluar nga ata që kanë nevojë për punësim, ata të cilët merren me artizanat dhe kanë nevojë që produktet e tyre të shiten diku, ata të cilët merren me kultivimin e pemëve dhe perimeve, ata të cilët merren me punimin e tokës, ata të cilët merren me rritjen e bagëtive, ata të cilët ofrojnë shërbime profesionale, dhe shumë kategori të tjera që jetojnë në një lokalitet të caktuar.
- Zhvillimi i bizneseve ndikon që në bazë të produktivitetit të tyre efektiv të konsumohen të mirat e prodhuara po nga këto biznese që në mënyrë të drejtpërdrejtë ndikon në përmirësimin e bilancit tregtar por edhe zvogëlimin e GEP-it të lartë deficitar të prodhueshmërisë në vend.
- Zhvillimi i bizneseve e rrit cilësinë e jetesës ë vend, pasi që hapësirat e reja të krijuara që burojnë si rezultat i investimeve të mirëfillta e bëjnë jetën më të mirë dhe lokalitetin më të bukur.
- Komuna e Pejës në veçanti, duhet të planifikojë në politikat e saja zhvillimore, mundësitë e tregut lokal, në mënyrë që ti favorizojë dhe ti lirojë nga obligimet komunale ato biznese që shfrytëzojnë potencialet dhe mundësitë e pashfrytëzuara të Pejës,

=====

duke i shfrytëzuar dhe duke krijuar biznese të mirëfillta. Rast konkret mund ta përmendim, ofrimin e pronës publike në shfrytëzim pa kompensim, për hapjen e një biznesi sportiv në kodrat (Majën e zezë) e Pejës (Qendra e Motoçiklistëve të Pejës).

- Organizimi i tryezave të rumbullakëta ose seminareve në favor të zhvillimit të bizneseve, është një mundësi dhe një ide shumë e qëlluar në mënyrë që të diskutohet për mundësitë dhe dobësitë e tregut lokal.
- Bashkëpunimi i komunitetit të biznesit me institucionet e arsimit ë lartë në Komunën e Pejës do të ishte një hap i qëlluar në mënyrë që të ndërlihet teoria dhe praktika dhe si rezultat i kësaj marrëveshjeje përvojat dhe njohuritë e studentëve, të shfrytëzohen dhe të aplikohen në favor të rritjes së efikasitetit dhe efektivitetit të firmave të biznesit, mirëpo të burojnë edhe ide të reja që do të ndikonin në rritjen e llojshmërisë së bizneseve që veprojnë në tregun lokal të Pejës dhe jo të shkohet vetëm me imitacione.

Literatura

1. Ayyagari, M., Demircuc-Kunt, A., Maksimovic, V., (2005): How well do Institutional Theories Explain Firms' Perceptions of Property Rights? *World Bank Working Paper*.
2. Directorate for Economic Development, Municipal Assembly – Peja: “List of work permits issued throughout the years 2008, 2009, and 2010”.
3. Domniku Sokol (2011): “Principles Of Business”, *F.A.S.B., University of Pristine*
4. Domniku Sokol (2011): “Key Characteristics of SME in Peja Region”, *Journal of Business Administration* 2, 195-205
5. Djankov, S., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, Shleifer, A., (2002): The Regulation of Entry, *Quarterly Journal of Economics* 117, 1-37
6. Djankov, S., Martin, F., McLiesh, C., (2004): Property. *Wor*
7. Ministry of Trade and Industry of Kosova: “Trade Politics of Kosova 2009”,
http://www.mti-ks.org/repository/docs/PolitikaTregtare_e_Kosoves_2009.pdf
8. Schneider, F., (2000) : The Size and Development of the Shadow Economies and Shadow Economy Labor Force of 18 Asian and 21 OECD Countries: First Results for the 90s. *Forthcoming*

9. Schneider, F., Enste, D., (1998) : Increasing shadow economies all over the world-fiction or reality: a survey of the global evidence of its size and of its impact from 1970 to 1995,
10. Snodgrass, D., Biggs, T., (1996) : Industrialization and the Small firm. International Center for Economic Growth.
11. Stulz, R., Karolyi, A., Doidge, C. (2004): Why Do Countries Matter So Much for Corporate Governance? *NBER Working Paper No. 10726*.
12. Stulz, R., Williamson, R. (2003) : Culture, Openness and Finance. *Journal of Finance* 70 (3),